

EMLÉKIRAT EGY SZÉTTÉPHETETLEN KAPCSOLATRÓL

VÁGÓ MARTA: *József Attila.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

„E kézirat borítólapján ez állt: »Csak halálom után jelenhet meg«. Mégsem tarthatom vissza halálomig, oly sokan, oly sürgetően kérik tőlem. Attila említette a leveleket ennek is, annak is. Sok minden magyarázatra szorult a levelekben. 1942-ben leírtam hozzáfűződő emlékeimet.

Az ilyen halálra szánt írás leleplezi, kiszolgáltatja az emlékezőt, jobban más írásműnél. 1942-ben másképpen is írtam, mint ahogy ma lehetne. Abban az atmoszférában, ebben az írásban külső szempontok nem szerepelhettek. A hős rajza is csak a belső, kényszerítő emlékvíziót követte. A röpké időben elshaható alakot igyekezett megrögzíteni és életének egy kis darabját, nem többet és nem kevesebbet.”

A könyv írója 1928 nyarán ismerkedik meg a költővel, az ismeretségből majdnem házasság lesz, de kapcsolatuk néhány hónap múlva megszakad, hogy a költő halála előtti évben ismét felújuljon: „Tudtuk mi első perctől fogva, hogy halálra van ítélve a mi szerelmünk, hogy gyengék vagyunk az egész világgal szemben, ami nem akarja.” Olyan asszony vall ebben a könyvben, aki egy időben jelentős szerepet, központi helyet töltött be József Attila életében. Ez a tény kényszerítette az írásra és végül az eredeti szándék ellenére is. „A mostani nagy izoláltságban, a novemberi hidegben, itt a »hegy« tetején a rosszul fűtött lakásban visszatalálni a ritka percekhez, napokhoz, talán rövid évekhez is, amikor látszólag nem voltam egyedül, kapcsolódtam, gyűjtöttem, gyúltam... vittem valami zászlót, nehéz megnevezni, pedig legfőképpen erről volt szó abban a belső zenében, ami közejük kényszerített”, s a feltűnő emlékek vallomásra kényszerítették Vágó Mártát.

Az emlékirat ennek a kapcsolatnak valamennyi eseményére, apró részletére kitér. Bemutatja a még

majdnem kamasz költőt, annak minden megnyilvánulását, és észreveszi nála azokat a mozzanatokot, mozzdulatokat, kitérőseket, melyek a későbbi, a felnőtt költő betegségét sejtetik az olvasóban. A költő hozzáírott szerelmes verseiről szólva megrezdül az emlékezőben a „ha másként lett volna” gondolat is: „Vajon megérttem-e én akkor a tartózkodó, lehetlenyi szirmokba burkolódzó tragikus vallomást életéről ebben a versben? Ma visszamenőleg úgy látom az akkori Attilát, mint egy még erőteljesebb, de didergő kisfiút, aki belopódzik a kertbe, és rongyait virágszirmokká varázsolva azokon át, kukucskál felém figyelmeztető, biztató, könyörgő szemekkel: talán itt a jószerencse, fogóddzunk össze, talán mindkettőnk számára itt az öröm, kopogtat az ablakon.” Bár Csinszka is figyelmeztette a „ha kézbe fogná, ha megfogná” lehetőségére, mégsem tette, sem 1928-ban, sem később, amikor még talán segíthetett volna a költőnek legalább a szenvedését enyhíteni. Nyíltan, leplezetlenül ír minderről Vágó Márta, és mélyen, a múlt eleven húsába vág emlékeivel, ahogyan azokat feltárja, különösen amikor a költő életének utolsó évére emlékezik. „A fűlembe cseng, hogy intézték el egyesek: »Futóbolond«, mások: »Paranoiás«, »skizofrén«, ilyen szavakkal. Ezt valahogy rosszabbnak érzem még a büntudatnál is, amit olyankor érzek, ha azt gondolom, hogy talán mégsem volt Attila gyógyíthatatlan, talán még meg lehetett volna menteni...”

Az emlékirat ennél sokkal teljesebb, hiszen az asszonynak a költő életében betöltött szerepe mellett felelevenedik egy korszak szellemi és irodalmi életének számos mozzanata. Szól a költő baráti köréről, azokról is, akik nem merték őt vállalni, a Szép Szórol és ennek köréről; Thomas Mann Budapesten tett látogatásáról és felolvasásáról — ennek kapcsán a költő fájó megaláztatásá-

ról, amikor a cenzúra nem engedélyezte felolvasni az esten József Attilának a nagy német íróhoz írott versét; arról, amikor eltiltják a fellépéstől, amikor „Megint egyszer kifosztottak abból a kevésből, amim lehetne”. Megeleveníti a kávéházi irodalmi asztalok beszélgetéseit, a lakásán megtartott szerkesztési órákat, ahol „ebben a szobában a mai irodalomnak egy része” volt. Beszél a költő marxizmust a freudizmussal összekötő szándékáról, a pszichoanalízisről. Vágó Márta szerint az utóbbi, az analízist is csak a versei írására, az alkotásra használta fel, nem gyógyulásra; a sok haragot, amely benne felgyűlt, munkában vezette le, legalábbis egy részét.

A hozzáírott vagy a kapcsolatuk során keletkezett versek születéséről is érdekes adatokat szolgál, az utolsó hónapokban írott versek születési körülményeiről, a „véresre mart agy” munkájáról, a versek születése után állandóan felmerülő „életemben nem kerülhetek fel” tudatáról. Többször hangsúlyozza József Attila, a költő versmondó tehetségét, mert nála a szavalás is azt jelentette, mint a vers: „Attila szívesen mondja el verseit embereknek, ez a mondanivalója számukra, több nem is igen marad.”

A visszaemlékezés mellett a kötet dokumentumértékű is, mert közli a költő és Vágó Márta leveleit, ezzel is pontosabban megrajzolva kettőjük kapcsolatát.

VIRÁG GÁBOR

ÁLDOZATOS ELKÖTELEZETTSÉG

SÁRKÖZI GYÖRGY: *Ég s föld között*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

Sárközi Györgynek, akinek összegyűjtött versei *Ég s föld között* címmel jelentek meg, valósággal legendája van. Jogos és megérdemelt legendája, hiszen költői egyénisége a legtisztábbak közül való. A Nyugat körében indult. Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Fodor József és Erdélyi József társaságában. Első versei Babits Mihály rokonszenvével találkoztak, aki benne látta nemzedéke legjobb ígéretét. *Angyalok harca* című, 1926-ban megjelent első verseskötete igazolni látszott a kitüntető várakozást. Sárközi, ahogy nemzedékének költőit, a Nyugat hagyománya és az avantgarde forradalma között kereste útját. Az elsők között alakította ki a „második költői nemzedék” szemléletét és stílusát. Őrizte a Nyugat személyességét és tanult az

avantgarde-tól. Elsősorban szabadabb alakításra, a személyes forma lehetőségére neveltek a művészi újítás forradalmárai. Légies könnyedséggel és nagy érzelmi erővel szakadt el a közvetlen tapasztalattól, s fejezte ki a mindenségre tárlkozó alkotó személyiség érzéseit, eszményt kereső hitét és szépségkultuszát. Valóban „ég s föld között” alkotott.

Az első könyv légies és opálos világa után az 1927-ben kiadott *Váltott lélekkel* már belső zaklatottságról, fájdalmas felismerésekről tanúskodott. A mindenségre irányuló figyelmet a lélek nyugtalansága kötötte le. „Kihajt mérges magom: a biborvirágú szomorúság” — vallott maga a költő fájdalmas lázairól. Helyét kereste, sorsát fürkészte, otthonra vágyott, méltó vállalkozásnak